

Musikermobilitet i Østersøområdet i 1600- og 1700-tallet

Af JENS HENRIK KOUDAL

Det var Carl-Allan Moberg, der lancerede begrebet Østersøområdets musikkultur i sit foredrag om „Die Musikkultur des Ostseeraumes zur Zeit Buxtehudes“¹ i 1957. Buxtehude kunne forholdsvis nemt bevæge sig rundt, mente Moberg, for: „Wohin immer er sich unter den Kaufmannsstädten an der Ostsee begeben mochte, überall wären ihm ähnliche soziale, administrative und künstlerische Verhältnisse begegnet“.

Moberg beskrev dog aldrig denne postulerede musikkulturs væsen nøjere. Da han udarbejdede sit foredrag til en artikel i *Svensk Tidskrift för Musikforskning* nedtonede han det principielle aspekt og talte blot om Østersøområdets „musikliv“.² Til gengæld betonedes han betydningen af Sveriges stormagtsstatus i perioden fra ca. 1650 til 1720, der betød, at en række „mer eller mindre betydende“ musikbyer kom under svensk overherredømme: Reval (Tallinn), Dorpat (Tartu), Riga, Wismar, Stade, Bremen, Stettin, Greifswald og Stralsund. Fremhævelsen af de politiske forhold forklarer imidlertid ikke fællesskabet i Østersøområdets musikkultur, for mange af de vigtigste træk var til stede længe før Sveriges stormagtstid og kan spores gennem hele 1700-tallet. Alligevel er artiklen fuld af gode iagttagelser om fællestræk i Østersøområdets musik og musikliv.

Spørgsmålet, om der findes en fælles musikkultur i Østersøområdet, vakte ikke særlig genklang hos musikhistorikerne i 1960'erne og 1970'erne. De forandrede politiske forhold fra midten af 1980'erne aktualiserede imidlertid problemstillingen. De gav samtidig mulighed for nye arkivstudier og personlige kontakter i Østtyskland, Polen, de baltiske lande og Rusland. Både musik og andre humanistiske fag har taget udfordringen op,³ men interessen for Østersøområdets musikkultur er så ny, at det er forståeligt, at der endnu kun er publiceret få resultater.⁴ Jeg skal da heller ikke belyse hele den omfattende problemstilling, men indskrænke mig til at behandle musikermobilitet og specielt fokusere på et kildemateriale, som musikhistorikere sjældent bruger, nemlig pasprotokoller.

1. *Der Wagen. Ein lübeckisches Jahrbuch* 1958 s. 52-57. Jorden var gødet i diskussioner mellem danske og tyske musikforskere om Buxtehudes nationalitet.

2. „Drag i Østersjøområdets musikliv på Buxtehudes tid“, *Svensk Tidskrift för Musikforskning* 39 (1957) s. 15-88.

3. Jfr. Greger Anderssons rapport om Østersøprojektet andetsteds i nærværende årbog.

4. Nogle af de vigtigste er Heinrich W. Schwab: „Der Ostseeraum. Beobachtungen aus seiner Musikgeschichte und Anregungen zu einem musikhistoriographischen Konzept“, i: Nils

Københavns garnisonsjournaler 1663-1671

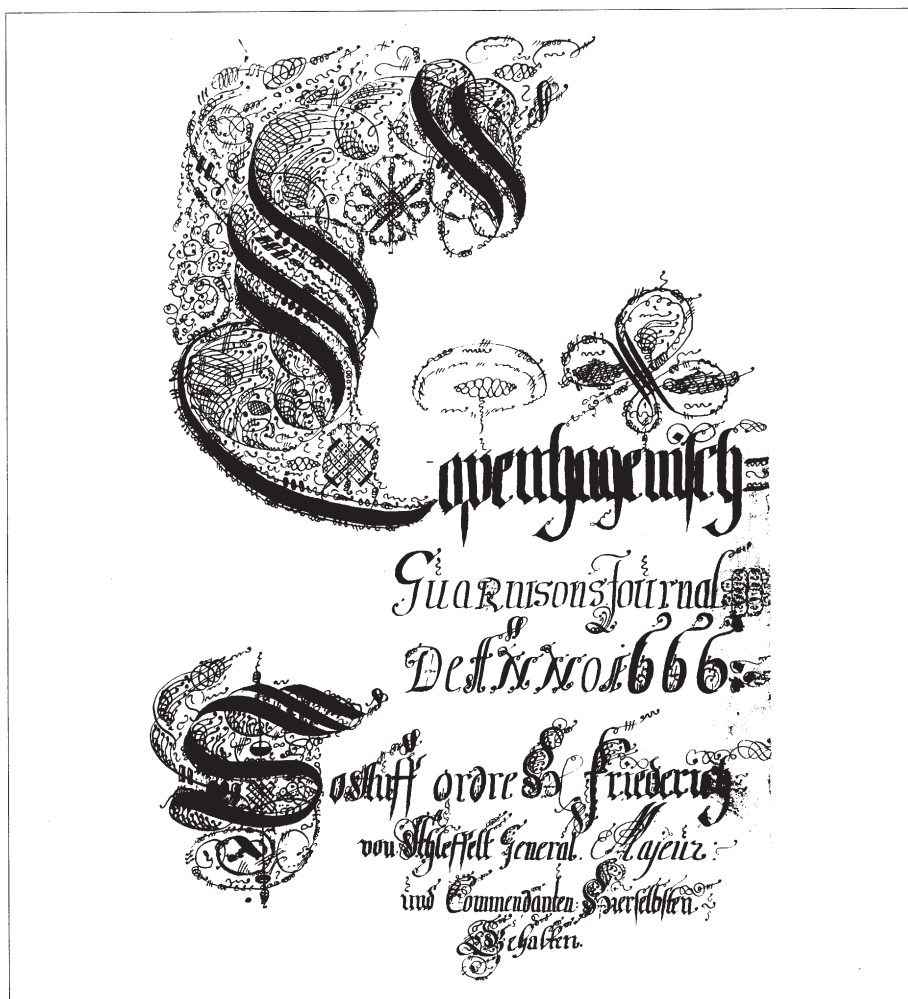
Fra 1557 skulle alle udlændinge og fra 1600-tallet skulle også alle danske have pas for at rejse omkring i Danmark. Fra anden halvdel af 1700-tallet førtes, navnlig i overfartsbyerne, pasprotokoller, hvor de rejsende skulle indtegnes. Der er bevaret pasprotokoller fra København og adskillige købstæder fra slutningen af 1700-tallet, ligesom et tilsvarende materiale kendes fra Sverige fra 1730'erne og frem.⁵ På grund af de særlige forhold i årene lige efter enevældens indførelse har vi imidlertid bevaret nogle enestående pasprotokoller allerede fra 1660'erne.

Da Frederik III fik gennemført arvekongedømmet, sørgede han for, at militæret lagde en jernring om København i de afgørende oktoberdage i 1660. Året efter udstedtes privilegier til adel, gejstlighed og borgere. Nu blev det åbenbart, at kongen forbeholdt den politiske magt for sig selv. Der var murren i krogen hos alle tre stænder. For at komme utilfredsheden i forkøbet installerede enevoldskongen en større garnison i København og udbyggede gennem 1660'erne byens befæstning. Parallelt hertil anlagde stadens kommandant, generalmajor Friedrich von Ahlefeldt, en skriftlig registrering af ind- og udrejsende personer.⁶ De militære vagthold indsendte dagligt portsedler til kommandantens kontor, hvor oplysningerne indførtes – på tysk – i sirligt skrevne protokoller på, som

Grinde, Idar Karevold og Even Ruud (red.), *Nordisk musikkforskerkongress Oslo, 24.-27. juni 1992. Innlegg og referater* (Skriftserie fra Institutt for musikk og teater 1993:2), Oslo 1993, s. 11-33; samme: „Zur Struktur der ‚Musikkultur des Ostseeraumes‘ während des 17. Jahrhunderts“, i: Sven-Olof Lindquist (red.), *Economy and culture in the Baltic 1650-1700, Paper of the VIIIth Visby Symposium ... Visby August 18th-22th, 1986*, s. 141-160; Greger Andersson: „Der Ostseeraum als Musiklandschaft. Musiker – Musikinstitutionen – Repertoire im 17. und 18. Jahrhundert. Präsentation eines Forschungsprojekts unter besonderer Berücksichtigung die musikalischen Beziehungen zwischen Schweden und den schwedischen Ostseeprovinzen während der Großmachtzeit“, i: Rapporten fra Institut für Deutsche Musik im Ostens kongres i Köln 1992 (i trykken); Fabian Dahlström: „Musiklivet i det gamla Viborg – en Östersjöangelägenhet“, *Musiikki* 1991:3-4 s. 42-73; Erik Kjellberg: „Das Musikleben im Schweden des 17. Jahrhunderts. Zur Frage der deutsch-schwedischen Musikbeziehungen im 17. Jahrhundert“, i: Stadt Stade, Der Stadtdirektor (udg.): *Kulturelle Beziehungen zwischen Schweden und Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert, 3. Arbeitsgespräch schwedischer und deutscher Historiker in Stade ... 1989* (= Veröffentlichungen aus dem Stadtarchiv Stade, 14), Stade 1990, s. 71-79; samme: *Musik över Östersjön/Music across the Baltic*, CD med teksthæfte MSCD302, Stockholm 1989; samme: „Pieces of Music in Times of War and Peace; Swedes in 17th Century Germany“, i: Sverker Jullander (red.), *Proceedings of the Weckmann Symposium Göteborg 30 August – 3 September 1991*, Göteborg 1993, s. 211-260, samt Nico Schüler og Lutz Winkler (red.): *Zu interregionalen musikkulturellen Beziehungen im Ostseeraum. Referate des wissenschaftlichen Kolloquiums im Rahmen der Greifswalder Musiktage am 29. November 1992*, Greifswald 1993. – En god, moderne oversigt over Östersjöområdet historie er David Kirby: *Northern Europe in the Early Modern Period: The Baltic World 1492-1772* London-New York 1990.

5. Jfr. Elsa Nordström: „Journaler över utenrikesresenärer 1735-1851 i Krigsarkivet“, *Meddelanden från Kungl Krigsarkivet* 6 (1973) s. 83-97.

6. K. C. Rockstroh: „Københavns Garnisonsjournaler“, *Historiske Meddelelser om København* 3R I (1934-35) s. 200-215. Protokollerne befinder sig i Rigsarkivet, Forsvarets arkiver: Kommandanten i København, arkivsignatur 280.39. Rockstrohs seddelkartotek, som omtales nedenfor, befinder sig sammesteds.

Edem em Anden's Passiret.
Ofter Pfört
H. Helsingør,
Comendant von der Stadt Helsingør
Diederich Buxdhuë - - - 12. februar 1666.

„Copenhagensch Guarnisons Journal De Anno 1666 So Auff ordre H. Friederich von Ahleffelt General Majeur und Commendanten Hierselbstn Gehalten“. Titelblad på protokollen fra 1666 samt registreringer af, at „Diederich Buxdhuë“ er passeret gennem Østerport fra Helsingør den 12. februar 1666. (Rigsarkivet).

regel, mere end 1000 sider pr. år. Der er bevaret otte protokoller, én for hvert af årene 1663-1669 samt 1671. (Se titelblad 1666 og indførsel om Buxtehude på foregående side).

Protokollerne rummer ca. 35.000 indførsler om rejsende, og dette materiale har næppe noget sidestykke i Nordeuropa i 1600-tallet. Som regel anføres dato, navn, næringsvej og lokaliteten, hvorfra eller -til der rejses. Yderligere oplysninger kan forekomme, som vi skal vende tilbage til. Militærhistorikeren K. C. Rockstroh, der omkring 1930 beskæftigede sig med materialet, konkluderede, at hovedmassen af de bogførte er standspersoner (typisk adelige), embedsmænd, lærde, købmænd, håndværkere, soldater og skippere. Kvinder registreres kun sjældent, og blandt mændene er de laveste lag, som arbejdere, menige søfolk, tjenestefolk og bønder, klart underrepræsenteret. Hvad der har interesse for os, er imidlertid, at der blandt de 35.000 indførsler er mere end 300 om musikere. Vi skal se, hvad dette materiale kan lære os om Østersøen som musiklandskab.

Rejseveje og rejsemål

Østersøregionen havde vandvejen som sammenbindende faktor. Denne var ofte den korteste, og her var transporten både hurtigere og sikrere end over land, i hvert fald hvis landevejen gik gennem skove, sumpe eller bjerge.

Der findes ingen præcise kortlægninger af rejsevejene til og fra København i 1600-tallet. Men der er ingen tvivl om, at både hvad post- og persontransport angår, så var det for *landtransportens* vedkommende Hamborg-ruten, der var den vigtigste: København-Roskilde-Ringsted-Slagelse-Korsør (bæltoverfart)-Nyborg-Odense-Assens (bæltoverfart)-Haderslev-Flensborg-Slesvig-Rendsborg-Itzehoe-Hamborg. Et rejsekort fra 1703 supplerer denne rute med en østjysk rute: Haderslev-Kolding-Vejle-Horsens-Århus-Randers-Viborg-Ålborg og med en vestjysk fra Itzehoe til Ribe. Via Helsingør-Helsingborg var der en landrute langs kysten til Göteborg og en anden via Malmø-Lund gennem Skåne og Blekinge til Stockholm. Det samme kort viser, at København permanent stod i direkte eller indirekte *søforbindelse* med Flekkefjord og Frederikstad i det daværende Sydnorge, Göteborg og Stockholm i Sverige, samt Lübeck, Wismar, Stralsund, Danzig, Riga, Reval, Narva og den svensk-finske Viborg.⁷ I øvrigt rejste man ved at træffe privat aftale med en fragtskipper, som havde ærinde til bestemmelsesstedet. Selv om det ikke kan fastslås med sikkerhed, så har det sandsynligvis også været let at

7. Rejsekortet findes indklæbet i Peter Ambrosius Lehmann: *Die Vornehmsten Europäischen Reisen, wie solche durch Teutschland ... Dännemarck und Schweden ... nach den bequemsten Post-Wegen anzustellen...*, Hamburg 1703, og er gengivet let beskåret i Harald Ilsøe: *Udlændinges rejser i Danmark indtil år 1700*, København 1963, s. XL-XLI. Jeg har også haft nytte af Vello Helk: *Dansk-norske studierejser 1661-1813*, I, Kbh. 1991; Aa. Rasch: „Forbindelsen mellem København og de nordtyske Østersøbyer 1750-1807“, *Erhvervshistorisk Årbog XIV* (1963) s. 74-92, og *P & T's historie*, I-II, af henholdsvis Otto Madsen og Anders Monrad Møller, Kbh. 1991-92 (hvor rejsekortet også er gengivet i forsatsen i bd. I). En tak til Harald Ilsøe og Anders Monrad Møller for råd og vejledning i dette lidet udforskede emne.

komme fra København med et skib til udenrigsbyerne Rostock, Ribnitz, Wolgast, Stettin, Rügenwalde, Königsberg og Memel – samt til de større kystbyer i Helstaten og i de gamle danske landsdele i Sydsverige.

K. C. Rockstroh foranledigede, at alle personer i garnisonsjournalerne blev registreret på kartotekssedler. Han ordnede dem dels alfabetisk efter navn og dels i nogle brede grupper efter livsstilling. Jeg har trukket musikerne ud af Rockstrohs grupper „kunstnere“ og „lærde“ og er derfra gået tilbage til originalkilden. Desuden har jeg i nogle få tilfælde kunnet supplere Rockstrohs grupper med musikere, der var anført uden erhverv (blandt andet „Diederich Buxdhue“). Det viser sig, at protokollerne har tre hovedbenævnelser for musikerne, nemlig „trompeter“, „organist“ og „musikant“. Alt i alt har jeg konstateret 307 personindførsler, svarende til 307 enkeltrejser. Alle facts om disse personer er gengivet i knap form på dansk i bilaget side 25-31.

I 291 tilfælde nævnes en konkret lokalitet, heraf 175 gange at personen kommer *fra* det pågældende sted, og 116 gange at han rejser *dertil*. En femtedel af alle rejserne foregår mellem København og Lübeck. I øvrigt er de populæreste lokaliteter:

Lübeck (58),
 Malmø (45),
 Helsingør med Kronborg (24),
 Stralsund (14),
 Rostock og Königsberg (hver 13),
 Flensborg (8),
 Danzig og Stockholm (hver 7),
 Ålborg, Århus, Bornholm, Stettin og Landskrona (hver 6),
 Hamburg og Helsingborg (hver 5),
 Göteborg og Fjellerup (hver 4),
 samt Kiel og Altenburg i Thüringen (hver 3).

Praktisk taget alle nævnte lokaliteter er kystbyer, og de fleste befinder sig i Østersøområdet: Danmark-Norge, Sverige og de nordtyske handelsbyer fra Königsberg i øst til Bremen i vest (*se kortet s. 14*). Ingen personer angiver, at de agter sig til Storbritannien, Nederlandene, Frankrig eller endnu fjernere destinationer, mens en halv snes personer kan spores til at komme fra Portugal, Holland, Hannover, Altenburg i Thüringen, Polen og Sachsen.

Det er imidlertid klart, at de rejsende langtfra altid angav slutdestinationen, men derimod typisk den by, som man sejlede direkte til fra København eller kom direkte fra. Det kan vi spore i flere tilfælde: Organist Johan Petersen fra Randers var i København fire uger i september 1668, men han angav både ved ankomst og afrejse Fjellerup på Djursland som rejsens udgangspunkt. Han har utvivlsomt været med et af de mange fartøjer, der fra denne lokalitet bragte brænde og tømmer til hovedstaden. Da fyrsten af Plön havde sin trompeter, Hinrich Oldenburg, en uge i København i april 1671, blev Lübeck anført som udgangspunktet. Her kan vi i begge tilfælde spore varigheden af opholdet i København,

Lokaliteter hvorfra og hvortil musikerne rejser ifølge Københavns garnisonsjournaler 1663-1671. En angivelse som „Ålborg 2+4“ betyder, at to personer kommer fra og fire personer rejser til byen. Følgende lokaliteter har ikke kunnet anføres på kortet: Altenburg i Thüringen 3+0, Hannover 1+0, Asmus 1+0, Oddewalt 0+1, Oldenburg 1+0, Ründsbye 1+0 og Vie 0+1. Den stiplede linie er Danmark-Norges grænser indtil 1645/1658.

men det er en undtagelse. Normalt anføres enten ankomst eller afrejse, selv om det ene oftest må have ført det andet med sig. Vi får altså ikke altid hele rejseruten angivet. Kystbyer som Lübeck, Malmø, Stralsund, Rostock, Danzig og Königsberg har i en del tilfælde været anløbshavne for rejser, der gik længere ind i landet eller videre med et andet skib. På den anden side er det påfaldende, at England, Nederlandene og Frankrig praktisk taget ikke angives som rejsemål. Blandt samtlige 2.500 skippere i garnisonsprotokollerne sejlede 4% med ladninger til og fra engelske havne – så det har ikke været svært at komme dertil – og protokollerne har f.eks. en del købmænd og bagere fra Holland, England og Frankrig. Omvendt kan vi konstatere, at der var en livlig strøm af musikere mellem København og de nyligt afståede landsdele hinsides Øresund. Rejseaktivitet på tværs af Sundet finder man ligeledes ofte hos forretningsfolk, håndværkere, militærpersoner og adelige.⁸ Den politiske adskillelse havde ikke sat sig igennem som et socialt og økonomisk skel.

Blandt musikerne er der godt en snes personer, som foretager mere end én rejse tur-retur. (Hertil kommer muligvis nogle anonyme trompetere). De fleste af disse træffes på to eller tre rejser, men herudover er der – selvfølgelig – nogle flittigt rejsende trompetere. Den skånske generalguvernørs trompeter Johan Goldschmidt rejser mellem Danmark, Sverige og Nordtyskland. Den danske generalløjtnant Hans von Ahlefeldts trompeter Hans Fransen rejser indenlands, og Frederik III's trompeter Johan Meyer synes nærmest at ligge i fast rutefart mellem København og Nordtyskland via Lübeck. Trompetere fungerede ofte som diplomatiske sendebud, og denne rolle som brevbærer nævnes også eksplicit i garnisonsprotokollerne. Musikere rejste i øvrigt – ligesom andre erhvervsgrupper – især fra marts til september; det var typisk trompetere, der rejste i vintersæsonen fra oktober til februar. Ikke sjældent fulgtes flere ad, men da altid kun af samme slags: Organister sammen, musikanter sammen eller trompetere sammen.

Hvem er de rejsende musikere?

Identifikationen støder på den vanskelighed, at man har optegnet navnene efter mundtlig angivelse, og at det samme navn ofte er stavet på flere afvigende måder. „Johan Radicken“ dækker over Buxtehudes efterfølger ved Mariakirken i Helsingør, Johan Radeck. „Jonas Lammeke“ og „Claus Lannge“, der angives at være henholdsvis musikanter i Viborg og trompeter på rejse fra Viborg, er sikkert identiske med Jonas Lembke og Claus Lang, der sammen med en tredje blev kongeligt privilegeret som instrumentister i Viborg i 1672.⁹ Er Johann Satler identisk med Johan Sedaller? Det er han nok, for i begge tilfælde angives han at være musikanter i Landskrona, og stadsmusikanten dér hed på denne tid hed Johan

8. Mine bemærkninger om de øvrige erhvervsgrupper i garnisonsprotokollerne bygger her, som i det følgende, på Rockstrohs artikel (se note 6).

9. Rigsarkivet: Danske Kancelli, Jyske registre 1672/50.

Sedler og stammede fra Pommern.¹⁰ Er Samuel Beden identisk med Samuel Behn, Hans Fresse med Hans Frisen, Philip Mann med Philip Mohn? Ved hjælp af indicier som erhvervsbetegnelse, hjemsted, rejsemål og tidspunkt – samt eventuelt kendskab til personen andetsteds fra – kan vi skønne, at listen rummer *omkring 225 forskellige, navngivne musikere* plus et antal anonyme trompetere. For en stor dels vedkommende har det ikke været mig muligt at verificere deres eksistens i andre kilder. Derfor er det fundet hensigtsmæssigt at gengive hele listen som bilag.

Musikerne falder i nogle grupper, som afspejler forskellige sociale sfærer i Østersøområdet. Slagordsagtigt kan vi fastslå, at musiklivets tre vigtigste sfærer i 1600- og 1700-tallet var hof, stad og landbosamfund. Musiklivet blev overalt reguleret med privilegier, og dette privilegiesystem har stor ensartethed i hele Østersøområdet. Musikkens brugssituationer har lignet hinanden inden for hver af disse sfærer i hele området.

Handelsbyerne omkring Østersøen havde i vidt omfang fælles interesser og ens struktur. Protestantismen i den lutheranske udgave var fælles. Kirke og rådhus var centre for gudsdyrkelse, administration og fester. Kirke, latinskole og bystyre var musikalsk synlige i embederne som organist, kantor og stadsmusikant. Stadsmusikantvæsenet var udbredt over hele området fra 1500-tallet til 1800-tallet, dog ikke i Finland eller i Sverige nord for de gamle danske landsdele, hvor organisterne i stedet ofte varetog stadsmusikantfunktionerne. Det tyske sprog blev talt og forstået i alle byer, og mange steder var der tyske menigheder, som f.eks. ved den ovenfor omtalte Mariakirke i Helsingør. Også udenfor de tyske menigheder opførte man kirkemusik med tysk tekst. Tysk var „Østersøområdets latin“.

Blandt de ca. 25 rejsende *organister* finder vi københavnske som Johan Lorentz (ca. 1610-89), der var berømt for sine ugentlige orgelforedrag i Nicolai kirke. *Organista ipse nulli in Europa secundus*, skrev Holger Jacobæus om ham i 1671.¹¹ Når protokollen ikke anfører hans erhverv, skyldes det utvivlsomt, at han var kendt af enhver i hovedstaden, hvor han havde været organist i mere end 30 år. Adskillige af de tilreisende organister er sikkert blevet tiltrukket af ham, og vi ser, at da Conradt Bock kom fra Lübeck i begyndelsen af 1663, boede han hos Lorentz. Af andre lokale ses Christianshavns organist Poul Sieh, der blandt andet besøgte Stralsund, og Froberger-eleven, hoforganist Enwald Hintze. Det blev tidligere antaget, at Hintze drog til sin hjemby Danzig under svenskekrigen 1657-60 og forblev der.¹² Garnisonsprotokollerne viser dog, at han var i København i 1664 og var ansat her endnu i 1668. At også Buxtehude kan dokumenteres i dette selskab, kan ikke undre; Lorentz var en ven af familien og måske Buxtehudes

10. Note 11 i: Greger Andersson: *Der Ostseeraum als Musiklandschaft*.

11. Niels Friis: „Nikolaj Kirkes Orgler, Organister og Orgelspillere“, *Historiske Meddelelser om København* 4R II (1949-52) s. 436.

12. Carl Thrane: *Fra Hofviolonernes Tid*, Kbh. 1908, s. 18-19, og Nils Schiørning: *Musikkens historie i Danmark*, I, Kbh. 1977 s. 266. Henrik Fibiger Nørfelt: *Organistbogen*, 7. udgave 1991 s. 315, anfører ham som organist ved slotskirken indtil 1664.

lærer. Blandt de tilrejsende findes naturligt nok organister fra Malmø og Lund, og det vides fra anden side, at organister i Helsingborg endnu i 1740'erne drog til København for at lade sig uddanne.¹³ Slægterne Boye og Petresch optræder som organister og musikanter både i Danmark, Sverige og Nordtyskland. Organist Paul Brun er ud af den store organist- og stadsmusikantslægt Bruhns i Hertugdømmerne; det drejer sig formodentlig om Svabsted-organisten Paul Bruhns (1640-ca. 1689), fader til den højt begavede Buxtehude-elev, komponisten og organisten Nicolaus Bruhns, der selv en overgang virkede i København. Til organist-gruppen knytter sig to orgelbyggere: Dels den svenske Hans Horn, der rejste med sin svend, og dels den fortrinlige Hans Christoph Fritz fra Hamborg, som var blevet hængende i hovedstaden efter at han i 1660 havde fuldført Trinitatis kirkes orgel, et herligt instrument med 40 stemmer.

Omkring 70 forskellige personer er betegnet „musikant“ og hertil kommer en halv snes stykker med lignende betegnelser. En stor del af disse godt 80 personer er utvivlsomt *stadsmusikanter*. Det gælder sikkert de tre „Kunstpfeiffer“, Hans Abraham, Tobias David og Christoffer Kröger, der kom til København i 1664 fra henholdsvis Lübeck, Stettin og Stralsund. At kunstpiber-betegnelsen også var gængs hos tysktalende i København ses af, at da Hans Bohm kom til byen fra Landskrona i august 1663, blev det noteret i protokollen, at han logerede „bey dem Kunstpfeiffer“ dvs. hos Københavns stadsmusikant. I et andet tilfælde taler protokollen om, at to musikanter logger hos byens „Stadts Musicant“. Betegnelsen kunne variere, men musikanterne brugte, ligesom organisterne og i øvrigt også trompeterne, deres faglige forbindelser og boede hos hinanden. (Her spores altså den lavstankegang, der var så udbredt hos håndværkere). Københavns stadsmusikant hed i begyndelsen af 1670'erne Emanuel Scheffer, men indehaveren af embedet i 1660'erne kendes ikke (måske Paul Bring, der ifølge protokollerne i 1666 var „Musicant Alhier“). Helsingør-stadsmusikanten Peter Boye rejste gennem København fra Holsten i 1663, og han illustrerer derved, hvor let de nyeste nordtyske musikaler kan have spredt sig. Han er i øvrigt udelukkende tysksproget i sin korrespondance med magistraten i Helsingør,¹⁴ og betegner sig selv som „Ratsinstrumentist“ (det tilsvarende udtryk „rådsinstrumentist“ brugtes ikke på dansk). Ellers møder vi, som nævnt, stadsmusikant Sedler fra Landskrona på besøg i sommeren 1665 og stadsmusikant Adam Lange fra Helsingborg¹⁵ i 1669. Fra Rostock kom Ratsmusikus Johan Ernst Armerdingk,¹⁶ og Alexander Borgwalt er velsagtens den trompeter, der i 1651 kendes som Ratsinstrumentist i Lübeck.¹⁷ Vi træffer de to ovenfor omtalte stadsmusikanter fra Viborg, og vi møder

13. Mundtlig meddelelse fra Greger Andersson.

14. Landsarkivet for Sjælland: Helsingør rådstuearkiv, Magistraten, C, Forskellige sager XVII.

15. Greger Andersson: „Stadsmusikanten i svenskt musikliv under 1600- och 1700-talet“, i: *Karolinska Förbundets Årsbok* 1991 s. 51 og s. 82- 83.

16. Identifieret via Fabian Dahlströms database over musikere i Østersøområdet.

17. Johann Hennings og Wilhelm Stahl: *Musikgeschichte Lübecks*, I, Kassel-Basel 1951, rummer udførlige fortællinger over byens trompeter og Ratsmusikanten. Borgwalt omtales s. 83.

Peter Jensen og Johann Hintz, der var musikanter – men ikke stadsmusikanter – i henholdsvis Lübeck og Lund. Andre kender vi fra anden side: Friderich Pickars og Casper Schumacher kom rejsende sammen fra Göteborg i august 1667. De må have fundet kongens behag eller haft en gunst tilgode, for i maj 1668 fik de sammen med Burchart Walle kgl. privilegium som musikanter over en fjerdedel af Sjælland.¹⁸ Det er formodentlig samme Schumacher, der i 1676 blev den første kongeligt privilegerede stadsmusikant i Skien i Sydnorge.¹⁹ Deres kompagnon, Burchart Walle, optræder i protokollerne, da han kommer tilbage fra Stralsund i 1671. Også Zacharias Tidemann mærkede den kongelige gunst. Han anføres i protokollerne blot som korporal under oberst Harloffs kompagni, men det var ham, der i december 1668 fik kgl. privilegium som instrumentist på Lolland og Falster såvel købstæderne som landet. Han var som fattig instrumentist hidkommen fra Tyskland i 1666 for at prøve sin fortun. Efter halvandet år havde han fået orlov fra militæret og havde opholdt sig i Nykøbing Falster, hvor han betjente godtfolk med musik, inden han blev privilegeret musikanter over Lolland-Falster.²⁰ Conrad Steffens benævnes ganske vist trompeter, da han rejste til Ålborg i maj 1666, men han var byens stadsmusikant. Christian Kock i Helsingborg er sandsynligvis den senere stadsmusikant i Malmø,²¹ Alexander Wichand blev i 1673 stadsmusikant i Trondheim, og Johan Schumacher er muligvis ham, der blev stadsmusikant i Viborg i 1668 eller i Næstved i 1670.

Selv om ikke alle rejsende, der blot betegnes som „musikant“, er stadsmusikanter, så viser protokollerne, at man i København har haft gode muligheder for at holde sig ajour med den nyeste stadsmusikant-musik gennem personlige kontakter med kolleger fra Østersøområdet.

Listen rummer tre organistsvende, hvoraf de to kom sammen fra Rostock, og den tredje – med det danskklingende navn Thomas Nielsen – rejste alene til Lübeck. Der omtales derimod ingen musikantsvende, og det er overraskende, for de „rejste på professionen“ ligesom andre håndværkere. Det er imidlertid sandsynligt, at betegnelsen musikanter i nogle tilfælde dækker over en svend, for det er almindelig tysk sprogbrug i samtiden. Det kan også tænkes, at de skjuler sig bag protokollernes samlebetegnelser som „Handwerksburschen“, for de sidste rejste ofte i flok og ifølge protokollerne typisk mellem København og de nordtyske kyststæder. Det er ekstra ærgerligt, at vi ikke kan spore dem her, for der kendes i øvrigt *intet* kildemateriale fra før ca. 1790, der tillader et systematisk indblik i, hvordan musikantsvendene i Danmark vandrede. I håndværksfagene var det midt

18. Antvorskov, Korsør, Kalundborg, Ringsted og Dragsholm amter. Rigsarkivet: Danske Kancelli, Sjællandske registre 1668/165.

19. Rigsarkivet: Danske Kancelli, Norske registre 1676/20.

20. Rigsarkivet: Danske Kancelli, Fynske registre 1668/100. Hans ansøgning om privilegiet findes som bilag hertil.

21. Bo Alander: „Stadsmusikanten i Malmö under 1600- och 1700-talen“, *Malmö Formminnesförenings Årsskrift* 1942 s. 128-142.

i 1600-tallet skik, at en svend ikke kunne blive mester, før han havde været mindst tre år i udlandet.²²

Betegnelsen *kantor* optræder kun én gang (Johan Nielsen fra Malmø). Der har sikkert været flere rejsende kantorer, men de kan desværre ikke udskilles blandt de flere hundrede personer, der betegnes „magister“, „doktor“ eller lignende.

Blandt *hofmusikanterne* træffer vi Hans Majestæts egne. Kapelmesteren Kasper Førster registreres, da han forlader tjenesten „med den farende hamborgske post“ i maj 1667. Gaspard Besson („Mons. Bison“) var kommet til hoffet som principal for en gruppe franske violinister i 1664; i 1671 kommer han hjem fra en rejse med samme befordringsmiddel. I øvrigt møder vi sangeren Christian Gantzel alias „Christian Musikant“, der var i Norge flere gange i 1665. Claude Clement, den syvende af de franske violinister, kom ikke, som Thrane antager, til hoffet med en trup af komedianter i slutningen af 1669,²³ men allerede fra hoffet på Gottorp i maj 1668. Vi møder både den kgl. sanger Franciscus Franck, den kgl. musikan Ernst Georg Ulrich og dronningens violinist Guffer Wille på vej til Lübeck. Den ellers ukendte Joen Michelsen kommer i juli 1665 tilbage fra en rejse til Portugal, hvorved han er musikanten med det fjerneste rejsemål. De kgl. kapelmusici synes kun at registreres med navn, når de rejser i særligt ærinde. Når kapellet fulgte kongen til Frederiksborg, Kronborg og lignende steder, anføres de formodentlig blot som en del af „hele hofstaten“. – Foruden fra Gottorp træffer vi hofmusikanter fra det altenburgske hof i Thüringen, der blomstrede musikalsk under Frederik Wilhelm II. Fyrsten døde i 1669, og tre af hans musikere – W. F. Meilius, Friedrich Sachsen og Jacobus Scheinmann – forsøgte altså derpå deres lykke hos kongen af Danmark. Også kapelmesteren ved hertug Gustav Adolf's hof i Güstrow, Daniel Danielis, var på besøg i juli 1664.²⁴

Hofsfæren er imidlertid kvantitativt stærkere repræsenteret ved *trompeterne*. Af Hans Majestæts trompetere nævnes næsten en snes ved navn, og vi finder også trompetere fra fyrsten af Plön, statholder Gyldenløve i Norge og et par stykker, der tidligere havde tjent kongen af Polen. Fra Sverige kom hyppigt trompetere fra generalguvernøren over Skåne og blandt andet fra grev Königsmark, der var guvernør over de svenske besiddelser i stift Bremen. Talrige adelige havde trompetere i deres husstand, hvad enten det var til militære formål eller for at kaste glans over standen. Vi træffer ofte trompetere fra de øverste militære kredse som generalløjtnant Hans von Ahlefeldt, den svenske generalmajor Ashenberg, generalmajor Ejler Holck på Kronborg, generalmajor Rüse osv., men også hos adelige oberster og majorer. Og ligesom protokollerne generelt indeholder et stort antal militærpersoner, der efter afslutningen af en krigsperiode på 40 år vandrer om fra

22. Ole Degn: „Vandringer i Danmark og i udlandet“, i: Samme og Inger Dübeck, *Håndværket i fremgang. Perioden 1550-1700* (=Håndværkets kulturhistorie bd. 2), Kbh. 1983, s. 74-79.

23. Thrane: *Fra Hofviolonernes Tid* s. 28.

24. Han blev afskediget i Güstrow i efteråret 1664, men genansat i maj 1665, jfr. Clemens Meyer: „Geschichte der Güstrower Hofkapelle“, *Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde* 1919, s. 1-46.

land til land for at søge arbejde, så finder vi også trompetere, der anføres med et „forhenværende“, „tjenesteløs“ eller „ søger ansættelse“. I øvrigt må det erindres, at de frie tyske rigsstæder ligeledes holdt egne trompetere. En sådan træffer vi i Melcher Janssen, „Trompeter i Lübeck“. Det samlede antal navngivne trompetere ligger omkring 95, hvortil kommer adskillige anonyme.

Endelig møder vi en gruppe af *militære* på en snes pibere, paukere og skalmejblæsere. Tre af de sidste ankom sammen fra kurfyrsten af Sachsen via Flensborg i juli 1664. Andre nævnes direkte at være indforskrevet fra udlandet: Hans Schach havde indforskrevet to pibere fra Königsberg i 1671 og Hans von Ahlefeldt en hærpauker fra Rostock i 1669. Blandt paukerne er Lorents Lorentsen måske den samme, som i 1671 får kgl. privilegium som spillemænd over Københavns amt på landet.²⁵

Det angives ikke sjældent, hvor folk logerer, og her optræder herberger og kroer med farverige navne som „Den sorte Rytter“ og „Det forgylde Kors“.²⁶ Orgelbyggeren Hans Horn bor naturligt nok i snedkerlaugets herberg. Københavns fornemste indkvarteringssteder var – i nævnte rækkefølge – „Store Lækkerbiskken“ på Amagertorv og „Prinsen af Danmark“ i Østergade. Her finder vi praktisk taget kun trompetere.

Kan der spores nogle forskelle i rejsemønster mellem organister, musikanter og trompetere? Kun antydningssvis. De fem populære lokaliteter – Lübeck, Malmø, Helsingør, Stralsund og Rostock – besøges af repræsentanter fra alle grupper. Men hvis vi skelner mellem, på den ene side, det område, der udgøres af det nuværende Danmark, Norge og Sverige, og, på den anden side, det sydlige udland, så anes der en tendens. Organisterne rejser hyppigst inden for „Skandinavien“, musikanterne rejser hyppigst til og fra det sydlige udland, og trompeterne – samt de øvrige militære – træffes nogenlunde ligeligt over det hele. Det må dog huskes, at det numeriske antal organister er lille, og at musikantgruppen indbefatter såvel hof- som stadsmusikanter.

Københavnske pasprotokoller 1788-90

Byen Københavns pasprotokoller er som nævnt bevaret fra 1788.²⁷ De dækker dog kun folk, der rejste *fra* København. Jeg har gennemgået tre årgange: 1788, 1789 og 1790. De rummer navne og datoer på i alt 20.900 personer, og heraf er 30 angivet som musikere. Jeg vil anslå, at 3/4 af alle rejsende har angivet erhverv, og det betyder, at de 30 musikere udgør mindre end 0,2% af alle rejsende med erhvervsangivelse. Det synes som om alle erhvervsgrupper er repræsenteret i protokollerne, undtagen hoffet. Hoffets særstilling bevirker sandsynligvis, at Det kgl. Kapels musici *ikke* anføres.

25. Sammen med Jørgen Hansen. Rigsarkivet: Danske Kancelli, Kancelliprotokol 1670-71 og Sjællandske registre 1674/367.

26. Jfr. B. B.: „Gjæstgivergaarde i Kiøbenhavn i ældre Tider“, *Danske Samlinger* II 1 (1871-72) s. 343-65.

27. I form af afskrifter til Rentekammeret (Rigsarkivet: Pasregnskaber, „Erslev gruppe 24“).

Blandt de 30 er der stadig organister, musikanter og trompetere. Men hertil kommer fire „sangere“, der rejser til Skt. Peterborg, Danzig og Ribe. Betegnelsen sanger bruges aldrig i materialet fra 1660'erne. I øvrigt er det en broget skare, fra „Keyserlig Kongel. Capelmester“ Johan Vanhall over F. L. Æ. Kunzen til tre musikantsvende.²⁸ Rejsemålene ligger alle i Østersøområdet med yderpunkterne: Skt. Petersborg, Berlin, Altona, Norge og Sverige. Vanhall skal dog videre fra Christiania til Ostende. Der er otte, som rejser til Norge, og kun én, som rejser til Sverige, og dette springer jo i øjnene, når man sammenligner med garnisons-journalerne fra 1660'erne. Det er ligeledes påfaldende, at hvor musikernes andel af de rejsende med erhvervsangivelse dengang må anslås til 1,1%, så ligger den nu under 0,2%

Mobilitet – med særligt henblik på stadsmusikanterne

Musikermobilitet er ikke bare rejser. I den enkeltes livsforløb er det forholdet mellem fødested, læretid, vandreår samt der på følgende ansættelser. På et mere overordnet niveau er det vandringer mellem de geografiske regioner. Mobilitet kan også foregå mellem musikergrupper og dermed være udtryk for en social op- eller nedstigning. Jeg skal kort antyde nogle perspektiver ved at vælge stadsmusikanterne i Danmark som eksempel ud fra egne arkivundersøgelser.

Rådstuearkiverne i Ribe og Helsingør tillader os at følge stadsmusikant-institutionen specielt langt tilbage i tiden. I Ribe er byens regnskaber bevaret tilbage til 1565, og her kan uddrages navnene på 16 stadsmusikanter i perioden 1565-1726 (trommeslagere ej medregnet). Heraf angives de ni at komme fra – nævnt i kronologisk rækkefølge – Bremen, Husum, Prenzlav, Minden, Lübeck, Hamborg, Zitau i Obersachsen, Flensborg og Plön. Yderligere mindst to kan formodes at stamme sydfra. Fra Helsingør kendes næsten 30 navne på stadsmusikanter ca. 1558-1700. At dømme ud fra navnene – hvilket dog ikke er noget helt sikkert kriterium – stammer 12-15 af dem fra det sydlige udland (Tyskland). Også i København kendes tyske stadsmusikanter før 1710. I andre af de større byer i Danmark synes hovedparten af stadsmusikanterne i 1600-tallet imidlertid at have været danske.

Vi kan ikke sige noget generelt om, hvor musikantlæredrengene stammede fra i forhold til uddannelsesstedet. Det er dog klart, at stadsmusikantembedet i København løbende uddannede mange folk, og at det var en anbefaling at have været svend her. Johan Daniel Berlin i Trondhjem og Friedrich Adolph Berwald i Slesvig var to af de mange, der havde været svend hos stadsmusikanten i København, før de selv fik et stadsmusikantembede. Svendenes vandringer har vi, som tidligere nævnt, ingen kilder til at belyse mere generelt.

28. Vanhall rejste til Ostende via Christiania den 30. juli 1788 og Kunzen til Lübeck den 14. oktober 1789. En „Schultz“, der sandsynligvis er komponisten J. A. P. Schulz, noteres at rejse „af og til Berlin“ den 20. september 1788.

Fra 1670 skulle alle dansk-norske stadsmusikanter have kongelig konfirmation på deres ansættelse. Det kan derfor siges meget præcist, hvor mange af dem, der virkede i mere end ét embede. Langt det almindeligste er, at musikanten bliver ved sit embede i hele sin tid. I kongeriget Danmark er der i perioden 1670-1800 kun fem ud af de 250 kongeligt privilegerede stadsmusikanter, der flytter fra et stadsmusikantembede til et andet, og yderligere er der kun én, der opnår at blive privilegeret til tre embeder efter hinanden (Bartholomæus Philip Schreiber, født i Sachsen, der avancerede fra Ribe over Roskilde til København, hvor han døde i 1792). I Norge var forholdene ikke anderledes. Af de 70 kongeligt privilegerede stadsmusikanter i samme periode er der kun én, der flyttede fra et embede til et andet, i øvrigt fra Danmark til Norge. *Vandringerne mellem embederne lå hos musikantsvendene, ikke hos stadsmusikanterne selv.*

I det første halve århundrede efter tabet af de gamle danske landsdele i Syd-sverige er der adskillige eksempler på musikermobilitet på tværs af Øresund. Charles Barroyer var dansemester ved akademiet i Lund, da han i 1684 blev kaldet til hofviolon i København, hvorfra han i 1700 overgik til at blive stadsmusikant i Christiania.²⁹ Den flere gange omtalte stadsmusikant Johan Sedler blev i 1670'erne Peter Boyes efterfølger som stadsmusikant i Helsingør, og han var ikke den eneste stadsmusikant, der havde embeder på begge sider af Sundet. Også Anders Jacobsen Kore var stadsmusikant i Landskrona, før han i 1679 blev stadsmusikant i Helsingør. Han holdt sine gamle forbindelser ved lige, og i 1690'erne arbejdede han musikalsk sammen med kollegaen i Helsingborg. For København og Malmø vedkommende kan man finde lignende eksempler: Friderich Jahn og Anton Stolberg var omkring 1680 ansatte til at opvarte med musik i Holmens kirke. Jahn virkede senere i Malmø, inden han kom tilbage og blev Københavns stadsmusikant i 1691, mens Stolberg i 1699 blev stadsmusikant i Malmø. Den bekvemme vandvej gjorde et samarbejde nemt, og i 1700-tallet ser vi da også, at stadsmusikanten i Nyborg og organisten i Korsør både assisterede hinanden og konkurrerede om musikopvarthninger på tværs af Storebælt. Stadsmusikanterne i Østjylland lånte hinanden penge og instrumenter.

Musikermobiliteten blev lettet, når slægtens medlemmer havde bosat sig over et større område. Adskillige stadsmusikantslægter havde medlemmer både i Danmark, Norge og Hertugdømmerne. Der er dog en tendens til, at musikantslægterne – i hvert fald i 1700-tallet – hovedsagelig holder sig til en bestemt landsdel. Hvor mange, der, ligesom slægterne Berwald og Busbetzky, spredte sig over større dele af Østersøområdet, har jeg ikke noget klart billede af.

I Danmark var det ofte trompetere eller hoboister, der fik stadsmusikantembederne. Da stadsmusikanten i Stege på sine gamle dage i 1745 ansøgte kongen om en successor, skrev han lige ud, at han selv havde fået embedet som „nådesløn“ for sin lange militærtjeneste. Den sociale vandring gik typisk fra kongelig militærmusiker til borgerlig stadsmusikant. Der er dog enkelte eksempler på den

29. H. J. Huitfeldt: *Christiania Theaterhistorie*, Kbh. 1876, s. 60.

modsatte bevægelsesretning: Århus-stadsmusikanten, komponisten og fløjtevirtuosen Martin Ræhs kunne ikke finde sig tilrette med forholdene i Jyllands hovedstad. Han afstod embedet i slutningen af 1740'erne, og efter at have lagt vejen omkring hoffet i Schwerin – hvor han komponerede seks fløjtesonater uden at det førte til ansættelse – fristede han lykken ved hoffet i København resten af sit liv. Fra 1780 blev den sociale vandring fra hof til stad befæstet, idet Det kgl. Kapel opnåede førsteret til at besætte alle ledige stadsmusikantembeder.

Visse tendenser i musikermobiliteten kan muligvis bedst forstås som et spørgsmål om centrum og periferi. Måske var der simpelthen en overskudsproduktion af musikere i de musikalske centre i Nordtyskland, som tvang musikant-svende og militært uddannede musikere til at prøve lykken i det mere perifere Norden? Og måske var der i Danmark-Norge en tendens til, at succesrige musikere i provinsen søgte mod København, mens hovedstaden omvendt ikke kunne opsuge alle de musikere, der blev uddannet her eller vandrede hertil, hvorfor mange af de mindre succesrige måtte søge mod periferien i det dansk-norske dobbeltmonarki?

Et overordnet billede skabes først, når analysen af musikermobiliteten suppleres med en skildring af spredningen af musikinstrumenter, musikaler, musikteori m.m. Det må jeg imidlertid lade ligge her.

Konklusion

De københavnske pasprotokoller kan ikke som enkeltstående kilde kortlægge musikermobiliteten i Østersøområdet. Brugen af dem indebærer flere kildekritiske problemer, blandt andet ved vi ikke, hvor repræsentative for rejseaktiviteten protokollerne er. Først og fremmest kan vi ikke drage slutninger ud fra, hvem der *ikke* er i protokollerne. Men protokollerne har værdi, fordi de dokumenterer, at en lang række navngivne musikere faktisk var i København imellem 1663 og 1671. Jeg håber desuden at have demonstreret, at det metodisk er vigtigt at inddrage den slags kildemateriale, når man vil skrive musikhistorie, for pasprotokoller kan give oplysninger af en art, som andre kilder sjældent giver, og som er vigtige for at vurdere musikkens spredning og musikernes indbyrdes forbindelser. I øvrigt ville pasprotokollerne få langt større værdi som kildemateriale, hvis der blev foretaget analyser af tilsvarende 1700-tals materiale fra andre byer i Østersøområdet.

På baggrund af mit arbejde med arkivmaterialet tror jeg, at man kan drage følgende slutninger om musikermobiliteten i det 17. og 18. århundrede:

- Konge- og fyrstehofferne i blandt andet København, Stockholm, Skt. Petersborg, Königsberg, Stettin, Güstrow, Schwerin og Gottorp bragte eksklusive kulturelementer til området fra hele Europa. Nogle adelige godsejere holdt mini-hof på landet med eget kapel og teater, sådan som vi herhjemme kender det fra grev Frederik Ahlefeldt-Laurvig på Tranekær og baron Frederik Juel på Valdemar Slot i slutningen af 1700-tallet. Det var primært denne hofsfare, der tiltrak franske, italienske og engelske musikere, mens disse praktisk taget aldrig slog sig

ned som stadsmusikanter, organister eller kantorer. Derimod virkede mange tyske musikere i Danmark-Norge og Sverige både i byerne og ved hofferne. En del af dem slog sig ned, og deres efterkommere blev i Norden.

– Den dominerende bevægelse er fra syd til nord, altså fra Tyskland til Danmark-Norge. Det samme gælder for Sveriges vedkommende.³⁰ Det hører til sjældenhederne, at musikanter indvandrede fra den østligste del af Østersøområdet. Den overordnede syd-nordgående bevægelse modificeres formodentlig på flere niveauer af en vekselvirkning mellem center og periferi inden for Danmark-Norges grænser.

– Dansk-norske musikere virkede primært inden for Helstaten. Også i Sverige finder vi, at musikere, der er født og uddannet dér, forbliver dér.

– Der er en vis udveksling af musikere mellem Danmark og de gamle danske landsdele i Sydsverige igennem hele det 17. århundrede.

– Generelt er mobiliteten større i det 17. end i det 18. århundrede. I det 18. århundrede er der opstået et lag af indfødte dansk-norske musikere, som virker ved siden af anden-tredje-fjerde generation af tyske musikere. I øvrigt hæmmes den internationale mobilitet gennem indfødsretsloven af 1776, der gav indfødte eneret til embeder i Helstaten.

– Stadsmusikanter i Danmark-Norge forbliver ved deres embede. Organister og trompetere synes i højere grad at veksle mellem forskellige ansættelser.

– Hofferne var almen-europæisk (kontinentalt) orienteret, byerne var mere Østersøorienterede, og her er Lübeck et centrum for den vestlige del, både hvad angår musikerkontakter og spredningen af instrumenter og musikaler.

– De politiske konjunkturer, f.eks. Sveriges og senere Preussens og Ruslands opkomst som stormagter, har mindre betydning for mobiliteten end de grundlæggende økonomiske og sociale forhold i Østersøområdet. Indfødte svenske musikere bliver f.eks. ikke ansat i de svenske provinser på den anden side af Østersøen.

– I Danmark betyder stadsmusikanternes eneret til at spille i landområder, at der er god musikalsk kontakt mellem land og by, men det betyder ikke, at stadsmusikanter rekrutteres fra bondestanden. Den sociale mobilitet går primært fra militær og hof til stad.

Artiklen har peget på et lidet benyttet kildemateriale og har diskuteret nogle spørgsmål om musikermobilitet. Der mangler imidlertid mange undersøgelser, før påstanden om Østersøområdets særlige musikkultur kan be- eller afkræftes.

30. Andersson: *Der Ostseeraum als Musiklandschaft*... Også de flg. udsagn om svenske musikanter bygger på denne artikel foruden på den litteratur af Erik Kjellberg, der anføres i note 4.

BILAG:

MUSIKERE I KØBENHAVNS GARNISONSJOURNALER 1663-71

MUSIKERNAVNENE GENGIVES HELT KILDETRØ.

FORKORTELSEN „T“ BETYDER TROMPETER.

Navn	Erhverv	Sted	Datering
Abraham, Hans,	Kunstpfeiffer,	Lübeck, fra,	1664-07-08
Alexander, Ludewich,	T hos Hans Majestæt,	Lübeck, til,	1664-08-08
Alexsander, Ludewigs,	Kongelig Majestæts T,	Oldenburg, fra,	1663-08-10
Altram, Friedrich,	T,	Lübeck, til,	1666-02-01
Andresen, Jacob,	T,	-, ind,	1666-09-06
Anonym trompeter,	T på Bornholm, logerer hos Christen Hansen Østergade,	Malmø, fra,	1663-02-28
Anonym trompeter,	T hos oberst Arensdorff,	Fyen, fra,	1663-03-28
Anonym trompeter,	T hos generaløjtnant Claus von Ahlefeldt,	Kiel, fra,	1663-04-09
Anonym trompeter,	T i Gyldenløves livkompagni,	Helsingør, fra,	1663-04-30
Anonym trompeter,	T i Livgarden,	Hamburg, fra,	1663-05-06
Anonym trompeter,	General Stenbocks T,	Malmø, fra,	1663-06-22
Anonym trompeter,	Generalmajor Holchs T, logerer hos Bartelt Trompeter,	Helsingør, fra,	1664-02-15
Anonym trompeter,	T hos Gyldenløve,	Helsingør, fra,	1664-03-10
Anonym trompeter,	T, logerer i skiperboderne ved Holmens kirke,	Rendsborg, fra,	1664-05-12
Anonym trompeter,	T med brev til den svenske resident,	Malmø, fra,	1666-08-23
Anonym trompeter,	Hans kgl. Højheds T,	Roskilde, fra,	1667-11-22
Anonym trompeter,	T ved major Jan Pauls kompagni, bragt ind under bevogtning,	-, ind,	1668-10-14
Anonyme trompetere,	T af Hans Majestæts livgarde med sine kammerater,	Malmø, fra,	1663-01-27
Anonyme trompetere (2),	To trompetere med den polske gesandt,	-, ind,	1667-04-15
Anonyme trompetere (2),	To af grev Königsmarks T, logerer i Lækkerbiskken,	Sverige, fra,	1667-05-16
Anonyme trompetere (2),	To af Hans Majstæts T,	-, ud,	1671-01-26
Armendingk, Johann Ernst,	Musikant med en tjener,	Rüdnby, fra,	1665-04-26
Armentreich, Christian,	T's søn her (København),	Sønderborg, fra,	1665-05-05
Augsburg, Andres,	T,	Helsingør, fra,	1667-05-03
Bachenheise, Christian,	Violist,	Lübeck, fra,	1665-10-21
Balge, Walter,	T,	Königsberg, fra,	1665-06-09
Beden, Samuël,	T,	Helsingør, fra,	1663-08-23
Behn, Samuel,	T,	Helsingør, til,	1663-09-12
Bendix [Weimer?],	T ved livkompagniet,	Helsingør, til,	1663-01-04
Beyer, Johan,	T hos grev Radzewill, log. i „Vergelten Risen“, Skipperboderne,	Königsberg, fra,	1666-06-18
Bison, „Mons“ [G. Besson],	Musikant, med den færende hamborgske post,	-, ind,	1671-05-11
Bithoff, Jörgen,	Musikant,	-,	1666-12-06
Biörnsen, Hinrich,	Organist,	Christiania, til,	1665-09-15
Bock, Conradt,	Organist, logerer hos stadsorganisten,	Lübeck, fra,	1663-01-25
Bohm, Hans,	Musikant, logerer „bey dem Kunstpfeiffer“,	Landskrona, fra,	1663-08-08

Borgwalt, Alexander,	T, logerer i Det stralsundske Herberge,	Malmø, fra,	1665-07-11
Boye, Ernst,	Organist i Malmø,	Malmø, fra,	1668-09-17
Boye, Ernst,	[Organist], borger i Malmø,	Malmø, til,	1668-09-23
Boy, Peter,	[Musikant], rejser s. m. Baltzar Boye, log. ved Amagertorv,	Holstein, fra,	1663-06-04
Brachwage, Valentin Conrad,	Fhv. T hos oberst Friedrich,	Aarhus, til,	1665-06-13
Brandt, Jachob,	Pauker i Garden,	Stralsund, til,	1665-06-21
Brandt, Jachob,	Pauker,	Stralsund, fra,	1665-07-17
Braun, Paulus,	Organist,	Lübeck, til,	1663-08-08
Bring, Paull,	Musikant her (København),	Sønderborg, fra,	1666-09-15
Brochman, Valentin,	Fhv. T hos oberst Friedrich,	Nykøbing, fra,	1665-06-11
Brüger, Andres,	Musikant,	Rostock, til,	1667-06-23
Bruhn, Philip,	Musikant,	Lübeck, fra,	1664-07-29
Brun, Paul,	Musikant,	Stockholm, fra,	1664-06-05
Brun, Paul,	Organist,	Rostock, til,	1667-07-10
Buchwalt, Alexander,	T,	Malmø, fra,	1663-11-29
Buch, Wenzel,	T,	Königsberg, til,	1671-10-02
Bunkenberg, Michel,	Fhv. T hos feltmarskal Wrangel,	Rostock, fra,	1664-05-11
Buxdhue, Diederich,	[Organist], s.m. Cornelius v. d. Welt, log. i „Ind. Wapen“,	Helsingør, fra,	1666-02-12
Böhm, Hans,	T,	Aarhus, fra,	1666-04-30
Camradt, Valentin,	T,	Malmø, til,	1666-05-16
Carstensen, Hans,	Organist, logerer i Den sorte Rytter,	Malmø, fra,	1667-06-26
Caspar, Hans,	Organist i Lund,	Malmø, til,	1668-05-07
Caspar, Melcher,	T,	Aarhus, til,	1669-06-07
Castensen(!), Hans,	Organist i Lund,	Malmø, til,	1667-06-29
Christensen, Hans,	Organist i Lund, log. hos Christen Jacobsen [Sorte Rytter],	-, ind,	1663-07-01
Christian, Hans,	Musikant,	Malmø, til,	1664-09-10
Clementz,	Hans kgl. Majestæts musikant,	Gottorp, fra,	1668-05-16
Connrath, Valentin,	T,	Sæby, fra,	1665-04-16
Cron, Herman,	T,	Helsingborg, til,	1671-09-26
Danielsen, Daniel,	Kapelmester,	Güstrow, fra,	1664-07-17
David, Tobias,	Kunstpfeiffer,	Stettin, fra,	1664-03-26
Dieckman, Johan Adrian,	Pauker,	Aarhus, til,	1666-04-18
Dolerp, Johan,	Pauker hos grev Anthoni,	-, ind,	1671-09-29
Dolph, Curdt,	Hans Majestæts T,	Bremen stift, fra,	1664-08-24
[Druckman], Johan Adrian,	Pauker ved Livgarden,	Malmø, fra,	1664-05-05
Druckman, Johan Adrian,	Pauker i Garden,	Malmø, til,	1664-04-29
Eberlow, Jörgen,	T fra Malmø, vil sejle til Stockholm s. m. to andre,	Malmø, fra,	1663-08-06
Eichman, Burchert,	Hans Majestæts pauker i Livgarden,	Malmø, til,	1663-08-23
Eretz, Peter,	T hos grev Stenbock“,	Malmø, til,	1663-06-24
Ernst, Johan,	Musikant,	Malmø, til,	1666-03-19
Ernst, Johann,	Organist,	Blekinge, til,	1665-05-28
Ernst, Johann,	Musikant,	Bornholm, fra,	1665-08-27
Esner, Barthell,	Fhv. T hos grev Cornipazi, log. i „Vergelten Risen“, Skipperb.,	Königsberg, fra,	1666-06-18
Falsch, Andres,	Fhv. pauker,	Danzig, fra,	1666-09-09
Finck, Loerentz,	T hos major Schach,	Lübeck, til,	1665-06-23
Finck, Lorrens,	T,	Lübeck, til,	1666-02-11
Fin, Jacob,	T hos Prins Jörgen,	Königsberg, til,	1671-06-13
Fischer, Andres Michelsen,	Fhv. pauker i den kgl. Livgarde,	Lübeck, til,	1668-03-24

Flohr, Christoffer,	Harpenist,	Malmø, til,	1664-09-10
Formholt, Bartelt,	Kongelig T her,	Lübeck, til,	1663-07-06
Franck, Franciscus,	Musikus her hos Hans Majestæt,	Lübeck, til,	1668-05-27
Fransen, Hans,	T,	Bornholm, til,	1664-08-04
Fransen, Hans,	T ved Hans Exc. generallojtnant Ahlefelts regiment,	Aalborg, fra,	1666-04-16
Fransen, Hans,	T hos Hans Exc. generallojtnant Ahlefelt,	Aalborg, til,	1666-04-26
Fransen, Hans,	T hos generallojtnant Hans von Ahlefelt,	Aalborg, fra,	1666-05-29
Fransen, Hans,	T hos glnt. Hans v Ahlefelt, log. hos Bartholt Trompeter,	Bornholm, fra,	1666-08-01
Fransen, Hans,	T hos Hans von Ahlefelt,	Aalborg, til,	1666-08-14
Frantzen, Simon,	Kongelig T,	Landskrona, fra,	1663-03-16
Fresse, Hans,	En af generalmajorens pibere,	Kronborg, fra,	1663-08-09
Friederich, Johan,	T her (København),	Helsingør, fra,	1667-04-27
Frisen, Hans,	Piber ved generalmajor Ahlefelts regiment,	-,	1667-04-02
Frisz, Thomas,	Musikant,	Stockholm, fra,	1664-09-27
[Fritz], Hans Christoffer,	Orgelmager her (København),	Malmø, fra,	1664-05-21
[Förster, Casper],	Hans Maj.'s kapelmester, med den farende hamborgske post,	Hamburg, til (?),	1667-05-16
[Gantzel], Christian,	Musikant,	Norge, fra,	1665-08-13
Ganzel, Christian,	Hans Majestæts musikant,	Norge, fra,	1665-09-26
Georg, Hans,	Musikant,	Königsberg, fra,	1671-04-21
Goldschmidt, Johan,	T hos generalguvernøren i Skåne,	Malmø, til,	1669-10-02
Goldschmidt, Johan,	T hos generalguvernøren i Malmø,	Malmø, til,	1669-11-29
Goldschmidt, Johan,	T hos generalguvernøren [i Malmø],	Malmø, fra,	1669-12-18
Goldtschmidt, Johan,	Fhv. T hos kongen af Polen,	Rostock, fra,	1665-03-28
Goldtschmidt, Johan,	T hos guvernøren i Malmø med brev til den svenske resident,	Skaane, fra,	1667-03-31
Goldtschmid, Johan,	T hos guvernøren i Malmø, logerer i Lækkerbisen,	Helsingør, fra,	1667-12-22
Goldtschmit, Johan,	T på Bornholm,	Bornholm, fra,	1666-09-05
Golttschmidt, Johan,	T hos guvernøren i Malmø,	Malmø, til,	1666-08-26
Goltstiern, Johan,	T hos Hans Exc. generalguvernøren i Malmø,	Malmø, til,	1666-09-06
Gotwalt, Hinrich,	Musikant,	Lübeck, fra,	1667-07-04
Gude, Hans,	Fhv. T under de svenske,	Lübeck, til,	1667-07-02
Gyde, Hans,	Fhv. T hos generalmajor Rüse,	Kiel, til,	1668-03-06
Hahn, Detleff,	T hos major Schack,	Helsingør, til,	1663-01-03
Hans Jörgen,	T,	Maribo, fra,	1666-06-08
Hansen, Hans,	Fhv. T hos generallojtnant von Ahlefelt,	Bornholm, til,	1666-06-02
Hansen, Melcher,	Organist i Mariager, logerer i „Otterstrop“,	Fjellerup, fra,	1668-03-31
Hant, Hinrich,	T, logerer i Lækkerbisen,	Hamburg, fra,	1668-12-25
Hart, Ritlich,	T,	Königsberg, fra,	1665-06-09
Herlin, Jochim,	Musikant,	Stettin, til,	1667-10-25
Hertzer, Christian,	Fhv. T hos den svenske oberst Knudstrup, log. i Boldhuset,	Rostock, til,	1669-04-29
Hertz, Christian,	T i Hans kgl. Majestæts Livgarde,	-, ud,	1669-06-15
Heyde, Hans,	T hos generalmajor Rüse,	Fridrichsohr, fra,	1667-12-01
Hiegen, Christoffer,	Musikant,	Rostock, til,	1667-08-08
Hinrich, Alexander,	Musikant,	Lübeck, fra,	1667-08-10
Hinrich, Johan,	Musikant,	Lübeck, fra,	1664-07-18
Hintz, Enwold,	Organist her (København),	Danzig, fra,	1668-09-24
Hintz, Ewalt,	Organist,	Danzig, fra,	1664-05-07

Hintz, Johann,	Musikant i Lund,	Malmø, til,	1668-12-10
Horn, Hans,	Orgelbygger med sin svend P. Kruse, log. i Snedkerherberget,	Göteborg, fra,	1668-05-20
Jacobsen, Jacob,	T,	Lübeck, til,	1666-05-09
Jagerridt, Christoffer,	T,	Rostock, fra,	1663-07-11
Jansen, Melcher,	T i Lübeck,	Lübeck, til,	1668-05-12
Jensen, Peter,	Musikant i Lübeck,	Lübeck, til,	1664-08-16
Jensen, Thomas,	Musikant,	Fjellerup, fra,	1668-03-16
Johanni, Andreas,	Felttrompeter,	Lübeck, til,	1664-02-17
Johan, Andres,	T,	Rostock, fra,	1663-09-11
Johan, Fridrich,	Musikant,	Lübeck, fra,	1664-03-01
Johan, Fridrich,	Musikant,	Stralsund, fra,	1665-09-26
Jonitz, Christer,	Til Hans Schachs kompagni som piber,	Königsberg, fra,	1671-09-30
Jugredmand, Christopher,	T,	Rostock, fra,	1664-04-04
Juncknickel, Hans,	Hærpauker, indforskrevet af generalløjtnant Hans v. Ahlefeldt,	Rostock, fra,	1669-11-22
Jürgensen, Hans,	T,	Stockholm, fra,	1669-06-06
Jürgens, Christian,	Musikant, logerer i Pilestræde,	Helsingør, fra,	1668-10-27
Jürgen, Hans,	Musikant,	Danzig, til,	1668-07-05
Kallesy, Andres,	Fhv. T i Ungarn,	Flensborg, fra,	1665-07-01
Ketler, Jürgen,	T fra Preussen, logerer i Prinsen af Danmark,	Helsingør, fra,	1667-11-15
Koch, Christian,	[Musikant], er fra Helsingborg,	Helsingborg, til,	1665-09-05
Koch, Christian,	Musikant,	Helsingborg, fra,	1669-02-16
Kopff, Hanns,	T,	Wolgast, fra,	1665-05-30
Korb, Hans Philip,	Fhv. skalmejblæser hos kurfyrsten af Sachsen,	Flensborg, fra,	1664-07-28
Kraff, Romanus Ellias,	Kongelig T,	Randers, fra,	1666-04-16
Krette, Peter,	Fhv. T hos Stenbock,	Malmø, fra,	1664-03-24
Kruse, Paull,	T,	Nysted, fra,	1663-09-29
Kruse, Peter,	Orgelbyggersvend, rejser med sin mester Hans Horn,	Göteborg, fra,	1668-05-20
Kröger, Christoffer,	Kunstpfeiffer,	Stralsund, fra,	1664-07-11
Kutschsing, Thomas,	Til Hans Schachs kompagni som piber,	Königsberg, fra,	1671-09-30
Lahar, Christopfer,	Organist,	Helsingør, til,	1664-06-02
Lammeke, Jonas,	Musikant i Viborg,	Aarhus, fra,	1665-06-04
Lange, Adam,	Musikant,	Helsingborg, fra,	1669-02-16
Lanng, Claus,	T, logerer hos Börre Kochs,	Viborg, fra,	1665-07-07
Leberman, Hans Rötke,	Fhv. pauker under oberst Recks kompagni,	Helsingør, til,	1668-05-16
Leffelom, Ambrosius,	T,	Königsberg, fra,	1665-06-09
Lefke, Johannes,	Musikant,	Lübeck, til,	1668-03-29
Lehfohr, Mattis,	T hos Morritz Pudewitz,	Stralsund, fra,	1663-10-25
Leibundt, Nicholas,	T fra oberst Podebusch,	Stralsund, fra,	1665-08-23
Levin, „Mons.“,	En lüneburgsk musikant, logerer i Lækkerbiskens,	-, ind,	1668-08-27
Levrentz, Alexander,	Organist ved [biskop] doktor Peter Winstrup i Lund,	Malmø, til,	1667-11-08
Loerentzen, Loerentz,	Pauker,	Malmø, fra,	1665-06-08
Lorentsen, Lorens,	Pauker,	Stralsund, til,	1665-12-29
Lorentz, Johan,	[Organist], borger her (København),	Malmø, fra,	1663-03-05
Lorentz, Johan,	[Organist],	Malmø, fra,	1663-06-20
Lorentz, Johan,	[Organist], borger her (København),	Malmø, til,	1664-02-19
Louw, Hinrich von der,	T,	Hamburg, fra,	1668-12-25

Lützens, Peter,	Musikant, logerer hos Christen Musikant i Østergade,	Lübeck, fra,	1666-10-19
Löffelman, Andreas,	T hos generalmajor Holch,	Helsingør, til,	1665-06-26
Maclinet, Petrus de,	Lautenist,	Lübeck, fra,	1669-06-06
Mahn, Philip,	Fhv. T hos kongen af Polen,	Stettin, fra,	1668-10-16
Mann, Philip,	T, logerer hos Carl van Mander [maleren, holdt herberg],	-, ind,	1667-02-04
Meilius, Wolfram Michael,	Musikant ved det altenburgske hof, log. i Forgylde Kors,	Altenburg, fra,	1669-09-27
Merch, Fridrich,	T hos statholder Gyldenløve,	Christiania, fra,	1665-07-09
Meyer, Dauidt,	Musikant,	Stockholm, fra,	1668-05-12
Meyer, Hanns,	T hos Hans Majestæt,	Lübeck, fra,	1665-05-28
Meyer, Johan,	T hos Hans Majestæt,	Lübeck, til,	1664-09-05
Meyer, Johan,	Kongelig T her,	Lübeck, fra,	1667-10-28
Meyer, Johan,	Den kgl. Majestæts T her,	Lübeck, til,	1668-06-23
Meyer, Johann,	Hans Majestæts T,	Lübeck, til,	1665-06-14
Meyer, Johans,	T her (København),	Lübeck, til,	1667-07-06
Michellsen, Joen,	Af Hans Majestæts musikanter,	Portugal, fra,	1665-07-03
Michel, Jürgen,	Musikant,	Stralsund, til,	1667-06-10
Michel, Jürgen,	Musikant,	Oddewalt, til,	1667-08-29
Minck, Friedrich,	T i Garden,	Helsingør, fra,	1663-01-14
Mirck, Friedrich,	T i Garden,	Malmø, til,	1663-01-23
Moeritz [Schatz?],	T hos Hans Majestæt,	Flensborg, fra,	1665-08-20
Mohn, Philip,	T her hos Hans Majestæt,	Stralsund, til,	1667-05-22
Nielsen, Johan,	Kantor i Malmø, log. hos Johan Wandel ved Skt Marie kirkegd.,	Malmø, fra,	1667-10-05
Nielsen, Thomas,	Organistsvend,	Lübeck, til,	1667-09-22
Niemand, Johan,	Musikant,	Danzig, til,	1667-07-18
Ohland, Martinus,	Musikant,	Stettin, til,	1667-10-25
Oldenburg, Hinrich,	T hos Fyrsten af Plön,	Lübeck, fra,	1671-04-04
Oldenburg, Hinrich,	T hos Fyrsten af Plön,	Lübeck, til,	1671-04-11
Ostum, Anthonig von,	Fhv. T, log. hos Anne Karimels ved Helligåndskirken,	-, ind,	1666-06-17
Petersen, Christian,	T,	Lübeck, til,	1666-02-01
Petersen, Jens,	T under oberst Krosachs regiment i Holland,	Lübeck, fra,	1668-11-22
Petersen, Johan,	Organist i Randers, logerer i Falken ved Stranden,	Fjellerup, fra,	1668-09-01
Petersen, Johan,	Organist i Randers,	Fjellerup, til,	1668-09-29
Petersen, Michell,	Fhv. T under ritmester Ornings kompagni,	Trondhjem, fra,	1671-06-06
Petres, Lorrens,	Organist,	Malmø, til,	1666-06-02
Petres, Reinholdt,	T fra generalmajor Aschenberg,	Malmø, fra,	1665-09-14
Pfilip, Hans,	Organist,	Lübeck, fra,	1666-08-18
Pickars, Friderich,	Musikant, logerer hos „Stadts Musicant“,	Göteborg, fra,	1667-08-21
Pritsher, Caspar,	T ved oberst Johan Brockenhusens regiment,	Helsingborg, fra,	1671-02-12
Radichen, Johan,	Organist i Helsingør,	Helsingør, fra,	1669-07-12
Ram, Otto Willm(!),	Organistsvend,	Rostock, fra,	1668-09-13
Rasmussen, Markus,	Fhv. hærpauker under de lüneburgske,	Lübeck, fra,	1668-11-14
Reick, Christian,	Fhv. T hos Hannibald Sehested, logerer i hans gård,	Asmus, fra,	1667-04-20
Reits, Fridrich,	Musikant i Helsingør,	Helsingør, til,	1664-09-07
Rentscheide, Jochim,	Organistsvend,	Rostock, fra,	1668-09-13
Reve, Benedictius,	Musikant,	Flensborg, fra,	1666-04-18

Richter, Christoffer,	Fhv. skalmejeblåser hos kurfyrsten af Sachsen,	Flensborg, fra,	1664-07-28
Rierner, Matties Linder,	Fhv. skalmejeblåser hos kurfyrsten af Sachsen,	Flensborg, fra,	1664-07-28
Ritter, Johan,	T hos grev Ratzewill, log. i „Vergelten Risen“ i Skipperboder,	Königsberg, fra,	1666-06-18
Rodens, Hans,	Musikant,	Malmø, til,	1664-11-15
Rohr, Friedrich Christian,	T,	Lübeck, til,	1666-02-11
Rolberg, Jens,	T, Hr. Knudt Gieddes,	Malmø, fra,	1663-03-12
Roose, Peter,	Musikant,	Stockholm, fra,	1668-05-12
Rotenburg, Albrecht,	Instrumentist,	Danzig, til,	1669-03-17
Rotschinck, Michell,	T hos oberst Arenstorff her (København),	Aalborg, til,	1666-09-05
Rottenberg, Loerentz,	Tjenestelos T,	Malmø, til,	1665-05-05
Ruhmstedt, Philip,	Musikant,	Lübeck, til,	1664-08-18
Rullenberg, Jens,	T hos major Høeg i Jylland,	Malmø, til,	1665-09-11
Rumel, Christian,	Fhv. T hos generaløjtnant Hans von Ahlefeldt,	Lübeck, fra,	1667-06-20
Rummelberg, Jens,	T hos Jörgen Høy,	Æbeltoft, til,	1664-07-30
Rummel, Christian,	Fhv. T i Malmø,	Malmø, fra,	1664-04-07
Rummel, Christian,	T under de svenske,	Lübeck, til,	1664-05-16
Sachsen, Friedrich,	Musikant ved det altenburgske hof, logerer i Det forgyldte Kors,	Altenburg, fra,	1669-09-27
Satler, Johann,	Musikant i Landskrona,	Landskrona, til,	1665-06-22
Sax, Johan,	Musikant,	Lübeck, fra,	1664-07-18
Schabrich, Hans,	T,	Lübeck, til,	1664-08-09
Schall Meyer, Martinus,	Musikant,	Christiansand, fra,	1668-08-19
Schamell, Jörgen,	T, søger kondition, log. h. Michel Jørgensen i Springgaden,	Stockholm, fra,	1663-11-18
Schatz, Moeritz,	T i Garden,	Flensborg, til,	1665-06-14
Schatz, Moritz,	Fhv. felttrumpeter hos generalmajor Claus v. Ahlefeldt,	Trondhjem, fra,	1664-04-16
Scheinman, Jacobus,	Musikant ved det altenburgske hof, logerer i Det forgyldte Kors,	Altenburg, fra,	1669-09-27
Scherdinger, Thiophilus,	T,	Stralsund, til,	1665-06-21
Scherlinger, Leopold,	T,	Wolgast, fra,	1665-05-30
Schilling, Johan von,	Obert Holcks T,	Helsingør, til,	1663-08-07
Schlütenbach, Natannel,	Musikus med to tjenere,	Lübeck, til,	1666-11-09
Schmidt, Hans Jürgen,	T hos grev Holck,	Nakskov, til,	1664-04-23
Schmidt, Jörgen,	Fhv. T hos grev Cornipazi, log. i „Vergelten Risen“ Skipperboderne,	Königsberg, fra,	1666-06-18
Schmit, Martin,	T fra Hannover,	-, ind (Hannover?),	1671-03-17
Schoffer, Paul,	Musikant,	Danzig, til,	1664-10-05
Schoning, Herman,	Organist,	Lübeck, til,	1666-06-16
Schultz, Andreas,	Musikant,	Bergen, fra,	1664-04-20
Schumacher, Casper,	Musikant, logerer hos „Stadts Musicant“,	Göteborg, fra,	1667-08-21
Schumacher, Johan,	Musikant,	Lübeck, fra,	1664-03-01
Schwarz, Christoffer,	T,	Lübeck, til,	1665-12-06
Schwenberg, Jochim,	Musikant,	-, ud,	1669-05-04
Sedaller, Johan,	Musikant,	Landskrona, fra,	1665-09-20
Sera, Matties,	T hos Gyldenløve,	Slesvig, fra,	1665-09-06
Sieberts, Hinrich,	Musikant,	Lübeck, til,	1666-08-21
Sieh, Paul,	Organist på Christianshavn,	Malmø, fra,	1664-11-24
Simon [Fransen?],	T hos Hans kgl. Majestæt,	Helsingør, til,	1671-05-11
Sisz, Poull,	Organist på Christianshavn,	Stralsund, til,	1665-08-02

Som, Matthias,	T hos statholder Gyldenløve,	Norge, fra,	1665-07-31
Specker, Christian,	Musikant,	Flensborg, fra,	1666-04-18
Steffens, Conradt,	T [stadsmusikant],	Aalborg, til,	1666-05-21
Stegt, Claus,	T,	Lübeck, fra,	1663-08-10
Stolenburg, Jens,	T,	Æbeltoft, fra,	1665-09-01
Stummel, Christian,	Svensk T,	Malmø, til,	1664-04-09
Suentsen, Niels,	T,	Landskrona, til,	1666-05-08
Suentsen, Niels,	T,	Lübeck, til,	1666-05-09
Suentsen, Valentin,	T,	Landskrona, til,	1666-05-08
Sundt, Christian,	Organist,	Blekinge, til,	1665-05-28
Sylig, Johan,	Musikant,		
	logerer hos den kongelige urmager,	Lübeck, fra,	1666-09-11
Söffrensen, Nels,	T hos Mogens Rosenkrans,	Mariager, fra,	1664-07-03
Tedens, Hans,	Musikant,	Aarhus, fra,	1664-11-08
Theytman, Borchert,	Feltm. Stenbocks T,	Vie(!), til,	1664-07-20
Thrompeter, Jochim,	T,	Kolding, fra,	1665-04-12
Tidemand, Zacharias,	[Musikant], gefrejer under oberst Harloffs kompagni,	Stralsund, til,	1668-03-15
Tiheman, Johan,	Musikant,	Stockholm, fra,	1668-05-12
Ulrich, Ernst Georg,	Kongelig musikant,	Lübeck, til,	1665-04-17
Uttenberg, Christoffer,	Musikant,	Königsberg, fra,	1667-06-28
Wagener, Andres,	Violist,	Nykøbing, fra,	1665-09-01
Wagener, Peter Frantz,	Musikant,	Bornholm, til,	1665-05-05
Waldaw, Johan,	T i Garden,	Malmø, til,	1663-01-23
Wall, Borchert,	Musikant,	Stralsund, fra,	1671-03-29
Weimer, Bendix,	T,	Helsingør, til,	1664-11-14
Weimer, Benedict,	T hos oberst Friedrich,	Helsingør, til,	1663-10-16
Wellemanus, Daudt,	Musikant,	Stettin, fra,	1665-07-06
Wichand, Alexander,	Musikant,	Stralsund, fra,	1667-05-05
Wilch, Matthis,	Musikant,	Rostock, til,	1667-06-23
Wilhelm, Hans,	Musikant,	Lübeck, fra,	1667-08-03
Willersen, Anthon,	T hos Otte Lindenau,	Malmø, fra,	1666-07-31
Wille, Guffer,	Dronningens violist,	Lübeck, til,	1668-03-14
Willmorius, Daffuidt,	Musikant,	Lübeck, fra,	1666-07-07
[Wittkop], Henschen,	Hans kgl. Majestæts T,	Lübeck, til,	1669-09-04
Wittkop, Henschen,	T hos Hans kgl. Majestæt,	Lübeck, fra,	1669-10-31
Witt, Wilm(!),	Organist,	Stettin, til,	1667-10-29
Wolfart, Jenniche,	Feltpiber, fra oberst Dellwig fra Kristianstad,	Malmø, fra,	1663-04-06
Wullenberg, Johan von,	Felttrompeter hos Jørgen Goie,	Malmø, fra,	1664-07-13
Wuls, Hinrich,	T hos Wehnen,	Kiel, til,	1669-11-17
Zing, Steffen,	Musikant,	Lübeck, fra,	1664-01-22

SUMMARY

The Mobility of Musicians in the Baltic Area in the Seventeenth and Eighteenth Centuries

This article is a supplement to the discussion of Baltic Music Culture („Die Musik-kultur des Ostseeraumes“) – a concept introduced by Carl Allan Moberg in 1957.

Eight German-texted passport ledgers preserved in Denmark have served as valuable source materials for examining the mobility of musicians in the 17th century. Used by the military, these ledgers kept track of persons travelling in and out of Copenhagen from 1663 to 1669 and in 1671. Each ledger entry is dated and records the individual's name, occupation, destination and/or place of departure. Approximately 225 different musicians appear in these ledgers (their personal information appears in the appendix of this article).

The information attained from the ledgers reveals that musicians were divided into three general categories: *Trompeter*, *Organist* or *Musikant*, and that the most common place of travel was the Baltic area: Denmark-Norway, Sweden and the commerce cities of Northern Germany (from Königsberg in the East to Bremen in the West). The social milieu in the Baltic area is reflected by the musicians in these records – court musicians, city musicians, organists, military musicians and special musicians whose territory was limited to rural areas.

Comparisons are made between the seventeenth-century ledgers and Copenhagen's passport ledgers from 1788-1790. Also discussed are the critical source problems associated with the use of passport information.

Finally the mobility of musicians is discussed specifically, and it is concluded that the dominant direction of movement was from south to north, from Germany to Denmark-Norway and Sweden. Although there was some movement between Denmark and the old Danish provinces in Sweden, Danish-Norwegian and Swedish musicians primarily worked in their own respective countries. In general, mobility was greater in the 1600s than in the 1700s. The courts attracted Italian, French, English and German musicians, but for the most part it was only the Germans who settled in the North and whose descendents remained there. City musicians in Denmark-Norway held permanent offices, whereas the more prestigious organists and trumpeters shifted between various appointments. While the courts oriented themselves towards the rest of Europe, the cities oriented themselves more locally to the Baltic region. Although political situations in the Baltic area had some effect on the mobility of musicians, economic and social circumstances carried the greatest influence. In Denmark city musicians and peasants shared a close relationship, however, the general social movement of musicians tended to flow from the military and court levels to the civic level.

Translated by Anna H. Harwell